

Absoliuti tekstilė

Lietuvos tekstilės meno istorija ir istorija tekstilės mene

Paroda *Absoliuti tekstilė* – tai tekstilės virsmai istorijoje ir istorijos atvaizdas tekstilėje, siekis Lietuvos tekstilės meną įvertinti galvoje turint istorinius, socialinius, ekonominius ir kultūrinius pokyčius. Lietuvoje, supamoje ambicingų kaimyninių valstybių ir šimtmečiais siekusioje valstybingumo, menas visuomet buvo reikšminga nacionalinio ir asmeninio tapatumo raiškos forma. Parodos *Absoliuti tekstilė* kolekcijos darbuose tiesiogiai arba asociatyviai atskleidžiama aplinka, dariusi įtaką istorinei ir kultūrinei Lietuvos raidai.

Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, jau Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) laikais istorinės, herojinės, batalinės, herbinės, verdiūrinės tapiserijos reprezentavo valdovų siekius ir didikų išdidumą, buvo geidžiamiausia pilių ir dvarų dekoravimo forma. Šios aplinkybės skatino spartų audimo dirbtuvių steigimąsi visoje šalies teritorijoje. Po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo Lietuvai tapus Rusijos imperijos dalimi, buvo sunaikintos beveik visos prie dvarų veikusios audimo manufaktūros. XX a. pradžios politiniai, ekonominiai, kultūriniai pokyčiai ir tautinis atgimimas Lietuvos tekstilės darbus paskatino sieti su nacionalinio atgimimo dvasia. Įtvirtinus nepriklausomybę, tekstilė tapo svarbiausia Lietuvos kultūros ir meno reprezentante tarptautinėse parodose ir estetinė gyvenimo būdo ideologijos forma, pabrėžiančia tautinio identiteto svarbą. Sovietinės okupacijos metu taikomosios tekstilės pavadinimą galima suprasti tarsi dviem variantais. Menininkai sugebėjo prisitaikyti audžiamuose kūrinuose vaizduodami sovietinės ideologijos atributus, bet nepraradami lietuvių liaudies meno dvasios ir primindami savo nacionalines šaknis. Vėliau, prisidengdama dekoratyvinio meno vardu, tekstilė atitolo nuo socialistinio realizmo reikalavimų, plėtojo moderniojo meno raišką.

Atgavus nepriklausomybę Lietuvos tekstilės menininkai, įvertinę pasikeitusią ekonominę padėtį, vieni pirmųjų kritiškai permąstė naujos aplinkos iššūkius ir prie jų prisitaikė, drąsiai keitė sovietmečiu susiformavusius tekstilės meno sampratos stereotipus, įsitraukė į tarptautines kūrybos ir organizacines veiklas. Šiuo metu

tekstilės menas vystosi kaip gyvas, kintantis organizmas, reaguodamas į pokyčius ir pergalvodamas ilgaamžes tradicijas.

Siekiant sukomplektuoti parodos siekius atskleidžiančią kolekciją ir parengti jos raidą apibūdinančią mokslinę studiją, projekte dalyvauti pakviestos išsamiai Lietuvos tekstilę tyrinėjančios ir tekstilės parodas kuruojančios menotyrininkės prof., dr. Ieva Kuizinienė, dr. Lijana Natalevičienė, dr. Virginija Vitkienė ir meno licenziate doc. Monika Žaltauskaitė-Grašienė. Taip pat, į parodos kolekciją įtraukiant darbus iš Dailės muziejaus fondų, prisidėjo muziejininkės Nijolė Žilinskienė ir Eglė Pinkutė.

Parodoje siekiama pristatyti ne pavienius fragmentus, o vientisą audinį, kontekstualią profesionaliosios tekstilės retrospektyvos ekspoziciją, rodančią pagrindinius XVII–XXI a. raidos laikotarpius, kurie atsirado dvejopai – kaip darni evoliucijos seka arba kaip kritiško požiūrio rezultatas. Atskleidžiamas estetinis, ideologinis ir semantinis tekstilės meno potencialas, primenama tekstilė – figūrinė ar abstrakti, polichrominė ar monochrominė, švelni ar šiurkšti, lygi ar faktūrinė, lengva ar sunki – ir nešanti žinią – istorinę, religinę, filosofinę, patriotinę, kritinę, propogandinę. Parodą lydintis iliustruotas straipsnių rinkinys pristato parodoje išskirtus XVII–XXI a. lietuvių tekstilės raidos laikotarpius, įvertina žinomiausių autorių kūrybą, nagrinėja lietuvių tekstilės savitumą ir sąsajas su tarptautiniu kontekstu.

Tai, kad Lietuvos tekstilė yra viena perspektyviausių šiuolaikinių meno industrijų sričių, byloja tarptautinės KAUNO bienalės populiarumas. Ši vienintelė tokio masto periodiškai vykstanti paroda pritraukia didžiulį tarptautinių dalyvių skaičių, apie ją plačiai rašo vietinė ir užsienio spauda. Taip pat žinoma ir jau daugiau kaip 20 metų Vilniuje vykstanti tarptautinė mažosios tekstilės bienalė. Šių projektų sėkmė paskatino menotyrininkų susidomėjimą šia medija, ypač naujų tekstilės galimybių ir formų plėtote.

Tyrėjų dėmesio itin stokoja kūrybinis sovietinio laikotarpio palikimas: daugelio dailininkų, sukūrusių XX a. profesionaliosios tekstilės pagrindus, veikla nepakankamai išanalizuota ir įvertinta. Be to, visa XVII–XX a. meninės tekstilės kolekcija, sukaupta Lietuvos muziejuose, žiūrovams ir tyrinėtojams praktiškai

neprieinama. Tai ypač pasakytina apie konceptualią kolekcijos retrospektyvą. Taip pat pažymėtina, kad per šios nepriklausomybės laikotarpį Lietuvos muziejai yra įsigiję tik kelis šiuolaikinės tekstilės kūrinius, rodančius pastarojo meto suformuotą naują požiūrį ir tekstilės meno pokyčius, todėl pastarųjų dešimtmečių šios meno šakos raida nėra dokumentuota, išgvildenta, įvertinta ir pristatyta visuomenei, ir dėl to gali būti prarasta informacija apie dešimto XX a. dešimtmečio – XXI a. pradžios profesionaliosios tekstilės raidą.

Ši paroda sudaro galimybę užpildyti įvardytas spragas, visuomenei ir tyrėjams pristatyti vientisą tekstilės raidą, jos pokyčius.

Nors ir negausi išlikusių XVII–XIX a. eksponatų grupė – geriausios Lietuvos muziejuose saugomos tapiserijos, kilimai ir siuvinėti audiniai – supažindina su istorinėmis profesionaliosios tekstilės ištakomis. Deja, vertingiausios LDK tapiserijos šiuo metu yra saugomos ir eksponuojamos Lenkijos, Anglijos, Rusijos, Ukrainos muziejuose. XX a. pirmos pusės kūriniai demonstruoja to meto amatų ir tautinio atgimimo nuotaikas, nepriklausomybę atgavusios Lietuvos meninius užmojus ir tekstilininkų meistrystę.

1945–1990 m. (sovietinio laikotarpio) kolekciją sudaro dvi dalys – pokario ir trauminiais okupacijos metais sukurti darbai ir 1970–1991m. moderniosios monumentalios tekstilės kolekcija. Taip pat eksponuojama nedidelė tekstilės dizaino kolekcija, fragmentiškai pasakojanti apie Lietuvos pramoninės tekstilės vystymąsi.

1991–2014 m. darbai rodo pasikeitusį požiūrį į tekstilės meną; jis tapo integralia šiuolaikinio meno dalimi.

Parodos aktualumą patvirtina visuotinai plintantis *neo craft* judėjimas. Šio judėjimo atgarsis – 2013 m. Varšuvos nacionalinėje dailės galerijoje *Zachęta* surengta paroda *The Splendour of Textiles* (kuratorius – Michał Jachūła). Paroda siekta priminti vieno prabangiausių menų – tekstilės – grožį ir svarbą istoriniame ir šiuolaikiniame Lenkijos mene. Lietuvos ir Lenkijos tekstilės menas lygiagrečiai vystėsi šimtmečiais (po 1385 m. Krėvos sutarties, 1569 m. pasirašius Liublino uniją, LDK kartu su Lenkija sudarė konfederacinę Abiejų Tautų Respubliką). Sovietiniais laikais lenkų

tekstilės pavyzdžiai Lietuvos tekstilės mokymo programose buvo demonstruojami kaip išskirtiniai moderniosios tekstilės artefaktai ir profesionalumo siekiamybė, jų naujoviškumas ir įtaigumas veikė ne vieną Lietuvos tekstilės menininką.

Minėtos parodos ekspoziciją sudarė klasikiniai ir šiuolaikiniai darbai – tapiserijos, medžiagos, tapyba, fotografija, performansai, instaliacijos. Ne visur vartojama tradicinė tekstilės samprata, tačiau išlieka ryšys, mąstymo principai, raštai, struktūros arba medžiagiškumas. Ekspozicijoje buvo rodomi XX a. lenkų tapytojų Władysława Strzemińskiego, Jadwigos Maziarskos, Marios Jaremos raportinių medžiagų projektai. Pokario laikotarpio kolekciją sudarė patriotinės tematikos kilimai – agitacinės dailės rištiniai kilimai, kurių autoriai – Tadeusz Kantoras, Stefan Galkowski, Zdzisław Głowacki, Aleksanderis Kromeris ir kiti.

Visuotinai lenkų tekstilė pripažinta 1962 m. Loanos bienalėje: jos raiška buvo išskirta ir pavadinta „lenkų tekstilės mokykla“. Tuo metu buvo sukurti didžiulę įtaką pasaulio tekstilės meno plėtotei padarę Magdalenos Abakanowicz, Ados Kierzkowskos, Jolantos Owidzkos, Zofios Butrymowich darbai, išsiskyrę natūralių neapdorotų tekstilės medžiagų ir pluoštų panaudojimu, grubiomis žaliavinių medžiagų faktūromis, įvairių audimo tekstūrų deriniais. Darbuose vyravo gaivališka kūrybiško eksperimentavimo ir ekspresijos dvasia.

Bienalėje tapytojo Wojciecho Sadley tapiserija „Auschwitz“ plėtojo holokausto temą, primindamas karo problemiką. Taip pat demonstruoti Jolantos Rudzkos-Habisiak (1987 m. pelnė pagrindinį apdovanojimą tarptautinėje Kioto tekstilės parodoje), Włodzimierzo Cygano ir kitų tarptautiškai pripažintų menininkų darbai.

Ši paroda tapo dar vienu impulsu, paskatinusiu permąstyti lietuviškos tekstilės raidą istoriniame ir šiuolaikiniame mene.

Kodėl *Absoliuti tekstilė*?

Imtis iniciatyvos surengti *Absoliučios tekstilės* parodą – ilgai brandinta svajonė. Ruošiant pirmuosius parodos koncepcijos apmatius, ilgai nepavyko sugalvoti projekto pavadinimo. Tuomet, pakėlus akis, perskaičiau virš darbo stalo kabančios

vėliavos – Gabijos Kuzmaitės bakalauro studijų baigiamojo darbo (2000 m., vadovė – doc. Eglė Ganda Bogdanienė) – užrašą *Absoliut textile*. Aukso gijomis siuvinėta vėliava sukurta kaip truputį ironiška replika VDA Tekstilės katedroje vyravusiai begalinei meilei tekstilei, užrašo stilistiką sutapatinant su *Absoliut Vodka* prekės ženklu. Baigiamojo darbo teorinėje-aiškinamojoje dalyje Gabija rašė: *Kartais atrodo, kad tekstilė – universaliausia ir labiausiai tinkama postmodernizmo idėjoms reikšti – čia galimas bet koks priemonių pasirinkimas, yra daugybė metodų ir procesų, tinkančių ir objekto, ir performanso sukūrimui...* Parodos pavadinimas *Absoliuti tekstilė*, viena vertus, yra šiek tiek ironiška savikritika, tačiau kartu – ir tekstilės raiškos lauke kuriančių menininkų tikėjimas, kai tekstilė yra tapatinama su būtimi, apimančia estetinius, socialinius, sakralinius aspektus. Mėginsiu paaiškinti, kodėl tekstilė man atrodo „absoliuti“.

Iš vaikystės prisiminimų išliko močiutės namuose pagarbiai saugoma Stasio Zobarskio knyga „Brolių ieškotoja“; tuomet stiprų įspūdį man darė Konstancijos Petrikaitės-Tulienės iliustracijos. Ilgai apžiūrinėdavau spalvotus piešinius, ypač tuos, kuriuose pavaizduota pagrindinė pasakos herojė: mergelė, vykstanti ieškoti iš karo negrįžusių devynių brolių, ir piktoji laumė. Kruopščiai nupieštus jų drabužius puošė tautinės juostos. Vaikystėje net neabejojau, kad pasakos veiksmas vyko „senovės Lietuvoje“, kur moterys dėvėjo tautinius drabužius, žvėrys ir gyvuliai talkino teisybės ieškotojams ir visos istorijos baigėsi tiesos pergale...

Abi mano močiutės, kaip ir dauguma prieškarinio moterų, buvo susijusios su tekstile. Iš tėvelio pusės prosenelė Liudvika – baigusi Rygoje siuvimo kursus, o Nepriklausomos Lietuvos laikais Šančių halėje turėjo tekstilės ir galanterijos parduotuvę; močiutė Jadvyga iki Antrojo pasaulinio karo dirbo Kauno audimo fabrike „Flora“ (dabar „Liteksas“). Mamą atsimenu su mezginiu arba knyga rankose, o giminės sueigose stalai būdavo užtiesiami senelių siuvinėtomis staltiesėmis. Atrodė, tekstilė yra neatsiejama gyvenimo dalis.

Kultūros istorijos ir mitologijos studijos tik patvirtino mano suvoktą tekstilės svarbą ir galias jos šaknis. Įvairių pasaulio šalių legendose deivės vaizduojamos kaip verpėjos ar audėjos. Jų veikla taip pat siejama su dangaus kūnų pokyčiais, oro

permainomis, žemdirbyste ir gydymu. Antikos legendos pasakoja, kad galingiausia graikų deivė Atėnė dėl geriausios audėjos vardo galynėjosi su Arachne, o šią, varžybas pralaimėjusią, pavertė voru. Graikų mitologijoje Kretos karalaitė Ariadnė dažnai vadinama linksmą audėja. Davusi siūlą kamuolį, Tesėjui padėjo rasti kelią iš labirinto, kai šis nugalėjo Minotaurą. Prisiminkite nuostabius moterų vaizdinius Antikos poezijoje.

Anot Homero, visų moterų reikalas – verpti ir austi. Su verpste „Odisėjoje“ nesiskiria gražuolė Helena, Nausikaja, karalienė Aretė ir net nimfa Kalipsė. O ką jau kalbėti apie moteriškumo ir ištikimybės simbolių Penelopę: ji dvidešimt metų dieną audė, o naktį ardė Odisėjo tėvui Laertui skirtą įkapių drobule, saugodama savo ištikimybę ir meilę... Graikų mitologijoje moiros – likimo ir mirties deivės. Jos prižiūrėjo kiekvienos gyvos ir nemirtingos būtybės metaforišką gyvenimo siūlą nuo pat gimimo iki mirties (romėnų mitologijoje moiras atitinka parkos). Kloto savo verpste verpdavo gyvenimo giją. Romėniškasis jos atitikmuo Nona – „Devintoji“ dievaitė – iššaukiama devintą nėštumo mėnesį. Lachesė lemianti žmogaus gyvenimą dar prieš jam gimstant. Lachesė lazdele matuoja gyvenimo giją. Romėnų mitologijoje ją atitinka Decima – „Dešimtoji“. Atropė gyvenimo giją nutraukia. Ji parenka mirties pobūdį. Kai giją nukerpa su „bjauriomis žirkklėmis“, kažkas Žemėje miršta. Romėniškasis jos atitikmuo Morta – „Mirtis“. Netgi dievai bijodavo moirų, nes jos bet kada galėjo nutraukti jų gyvenimą. Skandinavų mitologijoje taip pat yra trys deivės – normos, lemiančios gimstančio žmogaus likimą: Urdė (likimas), Verdanti (tapsmas) ir Skulda (pareiga). Slavų mitologijoje analogai – Rožanica, Narečnice ir Sudiczki, Latvijoje – Laima, Dekla, Karta.

Visų tautų – tiek Indijoje, tiek Lotynų Amerikoje, tiek Šiaurės Amerikos majų tikėjime, tiek Afrikoje – mitologijoje deivės, kai kuriais atvejais ir dievai (Indra) buvo susiję su tekstile. Viduramžių ikonografijoje Mergelė Marija vaizduojama kaip verpėja ar audėja. Archangelas Gabrielius ją randa verpiančią – taip vaizduojama tapybos paveiksluose ir grafikos spaudiniuose. Tai visai suprantama: juk tekstilė – išlikimo būdas, tai ir rūbas, ir būstas, ir maišas, ji esmiškai susijusi su išgyvenimu. Mitologijoje audeklas – Gyvybės ir Mirties triūso vaisius. Senovės deivės verpdavo,

ausdavo medžiagas ir jas skalbdavo. Tai yra kūno ir dvasios apvalymo simbolis, tarytum skalbiamas ir atnaujinamas būties pluoštas. Šios deivės jautė ir žinojo, kam gimti, kam gyventi, kam mirti, ką iš audeklo reikia išsukuoti, o ką – į jį jausti.

Meno studijos ir nuodugnus sovietmečio laikais įspūdingos tapiserijų kolekcijos, esančios Dailės muziejui priklausančioje Vilniaus Arkikatedroje, nagrinėjimas; kasmetinės taikomosios dailės parodos, kur būdavo gausiai demonstruojami monumentalūs, meniškai įtaigūs tekstilės darbai, Dailės parodų rūmuose Vilniuje; mokomosios praktikos Ermitažo muziejuje Sankt Peterburge, tyrinėjant daugybę istorinės tekstilės, įskaitant vieną reikšmingiausių kolekcijų – rusų archeologo Sergejaus Rudenkos Kalnų Altajaus Pazyryko kurganuose rastus tekstilės dirbinius (kai kurie jų lede išbuvo 2500 m.) patvirtino tekstilės svarbą meno istorijai.

Ypač didelę įtaką, įtvirtinant lietuviškos tekstilės mokyklos poziciją, padarė 1987 m. pradėjęs veikti Taikomosios dailės muziejus – Arsenalas, kuriame eksponuoti reikšmingiausi pastarųjų dešimtmečių Lietuvos dailės muziejaus tekstilės fonduose esantys darbai. Tuomet negausiai Lietuvą lankę kolegos iš užsienio negalėjo atsistebėti tokio aukšto profesinio lygio kolekcija ir valstybės kultūros politika meno kūrinių įsigyti ir kurti nacionalinio meno kolekcijas.

Vėliau tekstilė tapo tarptautinių studijų ir kelionių po įvairias pasaulio šalis kelrode. Profesinės kelionės ir studijos klasikinio gobeleno audimo kursuose *West Dean* meno koledže Anglijoje, kompiuterinio audimo kursuose Helsinkio industrinio meno ir dizaino universitete (nuo 2010 m. – AALTO universitetas), šilkografijos kursuose *Konstnarern Kollektiv Verkstad* Stokholme, tradicinio audimo kursuose Tasaros audimo centre Indijoje suteikė profesinių žinių ir padidino tekstilininkų bendruomenę.

Tekstilės reikšmės ribas ypač išplėtė kelionės po Laosą, Nepalą, Vietnamą, Indiją, JAV, Lotynų Ameriką, Egiptą, Turkiją, Azerbaidžaną ir kitas šalis. Stebėdavausi, kad kaišytinis audinys su spalvotais paukšteliais, mano perkamas tolimame Laoso kalnų kaimelyje, toks panašus į suvalkietišką kaišytinę prijuostę. Audimo staklių konstrukcija ir pynimai – tokie patys visame pasaulyje, tik skiriasi vaizduojami objektai: vienur audžiami ar siuvinėjami tigrai, povai ir lotosai, kitur – žvirbliai ir

rugiagėlės. Taigi galima teigti, kad tekstilė – viena materialiosios kalbos formų, apjungiančių įvairias epochas ir skirtingus žemynus, savyje įamžinanti ją gaminusių žmonių prisilietimus ir mintis...

Tekstilė – laike ir erdvėje

Laikas nuolatos dalyvauja meną apmąstant ir su juo sąveikaujant. Tekstilės menas turi ypač reikšmingą ryšį su laiku. Kai kurie meno kūriniai, pavyzdžiui, muzika, yra laikiniai: emocinį jos poveikį žiūrovas patiria tik tam tikrą laiko tarpą, o tekstilė su laiku susijusi nuorodomis į ilgą laiko tarpą, per kurį kūrinys yra atliekamas, o kai kuriais atvejais – į belaikiškumą. Procesas, išžėstas laikas, kuriant darbą, virsta meditacijos, laikinų ir amžinųjų vertybių, problemų permąstymu ir išgyvenimu. Ilgai kuriamas darbas tartum smelkiasi į tavo kūną, o tu pats tampi to darbo dalimi.

Parodoje siekiama atskleisti įvairiais laikotarpiais vyravusį požiūrį į tekstilę: vienu atveju – tai šimtmečiais puoselėta išskirtinė pagarba medžiagai, technikai ir metų metais ugdomai meistrystei, kitu – optimaliausias raiškos priemonės lemia dominuojanti meno kūrinio idėja; tuomet tekstilė yra viena iš daugelio galimų medijų. Pasakojama apie tūkstantmečiais klestinčią taikomąją tekstilę, siejamą su tekstilės amatu, ir XX a. atsiradusią tekstilės dizaino sampratą. XXI a. tekstilės dizainas išgyvena kokybiškai naują virsmą: jis vystosi lygiagrečiai su mokslo ir technologijų inovacijomis, yra tapęs kosminių tyrimų, chemijos, biologijos ir medicinos mokslų dalimi, siūlo tvaraus gyvenimo perspektyvas, formuoja išmaniosios tekstilės specializacijas. Tekstilė tampa jungtimi, interaktyvia media tarp kūno ir erdvės, ji įgalina ir skatina ieškoti naujų gyvenimo formų. Kitas tekstilės šaltinis – menotyros mokslininkus ir menininkus tyrėjus įkvepianti tekstilės istorija ir mitologija... Iš gausių tekstilės meno parodų visame pasaulyje, tekstilės meno, dizaino, technologijų ir mokslinių tyrimų publikacijų matyti, kad ji vis dar yra gausios žmonių grupės tyrimų objektas, saviraiškos būdas ir įkvėpimo šaltinis, todėl užduodamas klausimas, kas yra tekstilė – menas, dizainas, technologija ar dar kas nors – yra klaidingas, nes tekstilė iš prigimties yra tarpdisciplininė raiška.

Kita vertus, tekstilę laikant technologija, darosi akivaizdu, kad tekstilė kildinama iš lot. *texere* – austi, nyksta. Tekstilės technologijų ateitis, tikėtina, bus siejama ne su

audimu, bet su naujoviškais nanotechnologijomis. Jos padėjo atsirasti naujiems tekstilės gamybos procesams, sakykim, elektriniam verpimui, nanomedžiagų formavimui naudojant žemos temperatūros plazminę polimerizaciją ir kt. Pluošto gijos atomai programuojami pagal pageidaujamas savybes, nanotechnologija manipuliuoja molekulėmis elektriniu, magnetizmo ar cheminiu būdu, kad medžiagos molekulės galėtų susijungti pačios. Tekstilės pluošte integruotos mikroschemos ir LED šviesos šaltiniai įgalina tekstilės pluošto kitimą ir daugiafunkciškumą. Ateities tekstilės universalumą ir platų panaudojimą patvirtina ir šių dienų pavyzdžiai: tekstilė naudojama statant karkasinius, membraninius namus, automobilių variklių gaubtus, ortopediniams įtvarams ir kitur.

Ištakos

Raiškia LDK kultūrinio palikimo dalį, bylojančią jo stilistiką ir problemiką, sudaro tapiserijos, renesanso ir baroko laikais vadintos austaisiais paveikslais arba minkštosiomis sienomis, todėl ekspozicija pradedama senąja tekstile. Lietuvos profesionaliosios tekstilės ištakos siejamos su XV–XIX a. LDK teritorijoje įkurtų audimo manufaktūrų veikla. Parodoje demonstruojami seniausi Lietuvos tekstilės meno pavyzdžiai, saugomi Lietuvos nacionalinio ir Dailės muziejų fonduose, Biržų krašto muziejaus „Sėla“ ekspozicijose, Mykolo Žilinsko dailės galerijoje, Bažnytinio paveldo muziejuje. Ekspozicija atskleidžia Lietuvos tekstilės kūrybinių santykių su Vakarų Europos ir Azijos kultūromis, liaudies meno tradicija.

Klasikinės tapiserijos sudaro išpūdingą pasaulio istorinio meno muziejų rinkinių dalį, jos traukia menine raiška, užmojais, puošnumu ir technologine meistryste. Tapiserijų kūrimo, įgyvendinimo ir pritaikymo procesuose dalyvaudavo užsakovai, pirkliai, dailininkai, kartonų kūrėjai, verpalų ruošėjai ir dažytojai, audėjai, apdailininkai. Tekstilės dirbiniai LDK buvo vieni iš labiausiai trokštamų interjero puošybos ir taikomosios paskirties sandų. Monumentalios tapiserijos atliko reprezentacinę ir estetinę funkcijas. Jomis buvo dekoruojamos ir šiltinamos sienos, formuojamos laikinos pertvaros. Herbinės kompozicijos, istoriniai, bataliniai tapiserijų siužetai įamžino istorines valdovų ir valstybių pergales. Mitologinės, antikinės tematikos figūrinės austos kompozicijos puošė viešųjų ir privačių erdvių

sienas, minkštos apnuogintų figūrų kompozicijos teikdavo estetinį ir emocinį pasitenkinimą. Klasikinės tapiserijos būdavo skaitomos tarsi knygos, sekant siužetinio pasakojimo vaizdiniais.

Lietuvos ir Lenkijos valdovų rūmų dekorui skirti meniniai audiniai dažniausiai būdavo užsakomi žymiose Europos ir Azijos tekstilės manufaktūrose, o vietiniams didikams neretai audė prie dvarų steigiamose dirbtuvėse, kurioms paprastai vadovaudavo užsienio meistras, o dirbdavo vietiniai audėjai. Neabejotina, kad šie audiniai turėjo išskirtinių tik LDK teritorijos tekstilės menui būdingų bruožų. Iš Europos tekstilės juos išskiria įmantrių, sudėtingų raštų supaprastinimas, sąlygiškai grubus audimas. Be Europos meno, LDK tekstilę veikė Rytų tradicijos. Gausiai įvežami turkiški, persiški kilimai, indiški ir kiniški audiniai keitė estetiškas kūrėjų ir vartotojų nuostatas. Zavišų, Radvilų, Pacų, Oginskių, Sapiegų, Potockių, Riomerių, Višnioveckių, Tyzenhauzų audimo dirbtuvės LDK teritorijoje audė savo šeimų ir vietines reikmes tenkinančius audinius, kurie, palyginti su Europos analogais ir taikant bendrus vertinimo kriterijus, naujovėmis nepasižymėjo. Tapiserijų piešinys paprastas, nesudėtinga kompozicija, vaizduojami vietiniai tipažai, apsirengę savitais to meto drabužiais. Išskirtinis LDK manufaktūrų bruožas – kad dauguma jų priklausė ne karaliui ir buvo išlaikomos iš valstybės biudžeto (sakykim, Prancūzijoje – Obiuzono, Gobelins'ų, Bové, Savonnerie'ų ir kitos), o Abiejų Tautų Respublikos, ypač LDK didikams. Būtent stambiųjų LDK magnatų audimo dirbtuvių produkcija yra įdomiausia ir vertingiausia Lietuvos istorinės profesionaliosios tekstilės dalis. Deja, audimo manufaktūrų pakilimas, sietinas su XVIII a. Švietimo epochos siekiais ir išskirtine karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio parama tekstilės plėtotei, to paties amžiaus pabaigoje išgyveno nuopuolį. Daugelis jų bankrutavo dėl nepakankamų gebėjimų organizuoti gamybą ir prekybą tarptautiniu mastu. Taip ir liko neįgyvendinta LDK paiždininkio Antano Tyzenhauzo svajonė Gardino priemiesčiuose įkurti Europos tekstilės centrą – antrąjį Lioną. Po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo prasidėjo ekonominis ir kultūrinis nuosmukis. Viena po kitos nustojo veikti tekstilės manufaktūros, tekstilė plėtota namudinės ir pramoninės tekstilės formomis.-

Lietuvoje išsamiausiai ir sistemiškai LDK tekstilę, jos vietą ir santykį su kitomis to meto meno sritimis savo moksliniuose tyrimuose nagrinėjo dr. Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė (Audimo manufaktūrų veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Menotyra*, 1996, Nr. 1), dr. Ieva Jedzinskaitė-Kuizininė (*XVI–XVIII a. gobelenai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, VDA leidykla, 2000; idem, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų gobelenai*, Vilnius: Nacionalinis muziejus, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2011), Gražina Marija Martinaitienė (*Kontušo juostos Lietuvoje*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006).

XX a. pirma pusė. Tekstilės meno vieta Nepriklausomoje Lietuvos valstybėje

Ekspozicija išryškina tekstilės meno tąsą XX a. Po šimtmetį trukusios politinės ir ekonominės krizės, lėmusios tekstilės dirbtuvių nykimą Lietuvos teritorijoje, XX a. pradžioje plėtojantis amatų sąjūdžiui Europoje, Rusijos okupuotoje Lietuvoje pradėta puoselėti tradicinius amatus. Nacionalinio atgimimo sąlygomis tradicinė tekstilė tapo priemone išsaugoti tautos tapatumą. Inteligentijos domėjimasis tautinio atgimimo sąjūdžiu paskatino steigti tekstilės dirbtuves visoje Lietuvos teritorijoje.

Tekstilės amato atgimimą patvirtina XX a. pirmų dešimtmečių parodose demonstruoti staklėmis ir vertikaliaisiais rėmais išaustos medžiagos. O per Pirmąjį pasaulinį karą Vilniuje įkurtoms audimo dirbtuvėms vadovavo tapytojas Antanas Žmuidzinavičius.

Nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje dailiųjų amatų plėtra sieta su naujos valstybės ekonomiais ir kultūriniais tikslais. Daugybė įsteigtų audimo dirbtuvių miestuose ir kaimo vietovėse ir sistemingai organizuoti kursai byloja apie tekstilės populiarumą. Audimas, mezgimas, siuvinėjimas tapo masiniu reiškiniu. Tautinės tekstilės mokyklos ideologija buvo grindžiama pagarba etnokultūrai, aukščiausio lygio amatui ir meistrystei. Taikomosios tekstilės dirbiniai buvo eksponuojami tarptautinėse parodose: jie reprezentavo jauną šalį. Lietuvos prezidentas Kazys Grinius su žmona Joana Pavalkyte-Griniuviene buvo sukaukę 300 lietuviškų prijuosčių kolekciją, kurias 1900 ir 1927 m. demonstravo pasaulinėje parodoje Paryžiuje.

Kaip tik tuo metu imti kloti profesionaliosios tekstilės mokyklos pamatai.

Išskirtinės asmenybės, kūrusios profesionaliosios Lietuvos tekstilės mokyklą, veikusios to meto ir ateities šio meno bruožus, yra tapytoja ir tekstilininkė Ona Bagnickaitė, tekstilininkai Anastazija ir Antanas Tamošaičiai, grafikas Viktoras Petravičius, scenografas Liudas Truikys. XX a. viduryje lietuviškos profesionaliosios tekstilės mokyklą, kurios pagrindai buvo liaudies menas, modernusis menas ir rytietiška tradicija, toliau kūrė Juozas Balčikonis (Vilniuje) ir Zenonas Varnauskas (Kaune).

Anastazija ir Antanas Tamošaičiai savo mene ir edukacinėje veikloje plėtojo tautinį stilių. Kai kuriems menotyrininkams atrodo, kad Antanas Tamošaitis platino pernelyg tiesmuką liaudies meno sampratą, bet, matyt, tai siejosi su politinėmis ir kultūrinėmis aktualijomis ir tautinio stiliaus taikomajame mene sampratos ieška. Anot jo, tautinis stilius turi reikštis išoriniais požymiais, ypač ornamentu. Žinoma, toks požiūris kai kuriais atvejais paviršutiniškas, tačiau, remiantis tautodaile, buvo bandoma kurti savitą tautinį stilių, nors pats menininkas nurodė, kad profesionalioje kūryboje tiesmukai interpretuoti liaudies meno formų ir raštų negalima. Antanas Tamošaitis liaudies ornamentus skatino tyrinėti, analizuoti, grupuoti, parodant jų archajiškumą.

Lietuvoje Tamošaičių darbai nebuvo laikomi naujoviškais, tačiau tarptautinėse parodose vertinti puikiai. Perfrazuotos žvaigždutės, tulpės iš suvalkietišku prijuosčių užsienyje atrodė labai naujai ir moderniai. Anastazijos Tamošaitienės audiniai laimėjo aukso medalius 1937 m. tarptautinėje parodoje Paryžiuje, 1938 m. tarptautinėje dekoratyvinio meno parodoje Berlyne jos darbams skirtas aukščiausiasis garbės apdovanojimas, 1939 m. tarptautinėje parodoje Niujorke – pirmoji premija. Be Tamošaičių kilimų neapsiėjo nei vienas tarptautinis Lietuvos Respublikos pasirodymas prieškarinio laikotarpio. Susidarė nuomonė, kad kitataučius labiausiai galima sudominti tautinio stiliaus profesionaliąja daile. Paulius Galaunė apie jų darbus rašė: *darbai rodo, kad pradedama judinti didelį reikalingą ir naudingą mūsų kraštui darbą. Jame irgi pradeda reikštis „grįžimas prie*

savęs“ (Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė. Antanas Tamošaitis. Gyvenimo ir kūrybos kelias, Vilnius: VDA leidykla, 2003, p. 243).

Prieškario Lietuvos dalyvavimas pasaulinėse parodose turėjo ne tik meninę, bet ir ideologinę reikšmę, todėl yra įdomus kaip jaunos šalies meno politikos atspindys.

Tamošaičiai kūrė lietuviško stiliaus tekstilės dizainą, organizavo tekstilės gaminių tiražavimą, užsiėmė šviečiamąja veikla formuodami lietuviško interjero stilistiką: išskirtinė reikšmė teko tautinių raštų audiniams ir modernioms liaudies raštų interpretacijoms kilimuose. Jie konsolidavo kultūrinę šalies politiką, skatino rinkti tautodailę, atgaivinti nykstančias liaudies tradicijas, puoselėti autentišką liaudies meistrų kūrybą, kurti tautinius suvenyrus, kad kaip Skandinavijos šalyse vystytųsi skoningas, savitas taikomasis menas. Tarpukario modernizmas parodoje pristatytas įspūdingu Antano Tamošaičio rištiniu kilimu, išaustu ketvirtame dešimtmetyje Ažuolų Būdoje.

Sovietmečio tekstilė

1945–1970 metai. Pokario ir trauminis okupacijos laikotarpis

Deja, po Antrojo pasaulinio karo įsivyravusi sovietinės okupacijos ideologija tekstilės mokyklos kūrėjų lūkesčius gerokai pakoregavo. Tuo metu Valstybiniame dailės institute įkurtos Tekstilės katedros absolventų darbai – dekoratyvinės kompozicijos – iš pradžių rėmėsi liaudies menu, bet neilgai trukus tekstilės dėstymo programą teko keisti, paklūstant Maskvos revizorių ir ideologinėms sovietinio režimo nuostatoms. Šeštame dešimtmetyje dailininkai tekstilininkai buvo skatinami kurti sovietinę propagandą pagrindžiančius darbus, tačiau tuo pačiu laikotarpiu atsirado unikalaus ir pramoninio tekstilės dizaino kryptys; jas veikė liaudies meno ir modernaus mąstymo įtakos.

LI Venecijos bienalėje 2005 m. Afganistano paviljone pristatytoje šiuolaikinio menininko Rahimo Walizados instaliacijoje buvo eksponuojami šiuolaikiniai

Afganistano moterų austi kilimai. Jų kompozicija rėmiasi tradiciniais kilimų komponavimo kanonais, tačiau tradicinius raštus papildė tankų, automatų ir kitos karo technikos motyvai. Kilimų raštai tiesiogiai vaizdavo 2001 m. prasidėjusį Afganistano karą. Ekspozicija bienalės lankytojams darė didžiulį įspūdį.

Lietuvos muziejų fonduose yra gausios kolekcijos nė kiek ne mažiau įspūdingų audinių, įamžinusių pokario sovietų okupaciją. Dailūs rištiniai Tarybų Sąjungos ideologų ir vadų portretai, valstybiniai herbai, aprėminti lietuvių liaudies raštų pynėmis. Ši parodos dalis yra svarbi kaip atitinkamo meto kūrybos rezultatas, priminimas apie skaudų okupacijos laikotarpį ir kūrėjų išgyvenimus prisitaikant prie sistemos. Buvo formuojamos estetiškos, agitacinės, politinės ideologijos nuostatos. Šis laikotarpis ilgą laiką buvo ignoruojamas kaip neturėjęs įtakos moderniosios tekstilės vystymuisi. Jis tarsi gėda, apie kurią niekas nekalbėjo. Kurti ideologinį meną turėjo ir studentai – tai byloja parodoje *Absoliuti tekstilė* eksponuojami Vilniaus dailės akademijos Tekstilės katedroje išlikę austi didelių kilimų projektų fragmentai.

Dabar 1945–1960 m. tekstilė atrodo kaip nepakartojama kolekcija, kurią kūrė okupuotos šalies dailininkai, juntamas politinis dualizmas – sovietinė ideologija ir lietuviška tautinė dvasia. Tai pavergtos tautos menas – kupinas skausmo ir dramatismo. Tokios tapiserijų ir kilimų kolekcijos neturi jokia kita šalis. Kilimai buvo kuriami rezistencijos metais, kai buvo tremiama, ir vyko partizaninis pasipriešinimas. Menas pasitelktas kaip propagandos, ideologijos formavimo ginklas. Užsakydavo kilimus viešiesiems interjerams, garbinantiems šviesų, laimingą gyvenimą ir teisingą vadų politiką. Daug metų ši kolekcija sąmoningai nebuvo demonstruojama, tačiau laikas priverčia pergaltoti savo kultūros istoriją, ją analizuoti, siejant su istoriniu ir šių dienų politiniu ir kultūriniu kontekstu. Ir ne siekiant žavėtis to meto artefaktais: veikia kilus būtinybei išgvildinti priežastis, dėl kurių tie darbai atsirado, prisiminti menininkų ir kitų tautiečių likimus, siekti, kad šios aplinkybės nepasikartotų. Kilimuose naudojamos tradicinių audinių citatos ir interpretacijos, ritminė-raportinė kompozicija, rytietiškų kilimų schema, dažniausiai centrinė, keturių raportų arba keliadiagonalė kompozicija. Techniškai šie kilimai

padaryti puikiai, o sovietinė simbolika, galima sakyti, ištirpsta tarp lelijų, tulpių, žirgelių, bernužėlių ir mergužėlių. Manau, šią lietuviškos tekstilės dalį galima vertinti kaip tylią rezistencijos formą.

1970–1991 metai

Parodoje daug vietos skiriama sovietmečio laikotarpio tekstilei. Nuo aštunto dešimtmečio tekstilė daugiausia buvo traktuojama kaip taikomosios dekoratyvinės dailės sritis. Parodose ir visuomeniniuose interjeruose, be keleto išimčių, vyravo audimo technika atlikti monumentalūs darbai. Tuo metu buvo sutvirtinti profesionaliojo Lietuvos tekstilės meno pagrindai – pagarbus požiūris į amatą, profesionalumą, savito plastinio mąstymo siekį. Tai, be abejo, turėjo teigiamą įtaką ir kūrybinei būsimųjų kartų erdvei.

Daivos Načiulienės sudarytas „Lietuvos gobelenas“, prof. Juozo Adomonio ir doc. Laimos Cieškaitės-Brėdikienės straipsniai taikomųjų dailės parodų kataloguose leidžia suprasti taikomojo meno svarbą paskutiniaisiais sovietmečio dešimtmečiais. Tai „liaudies šalies“ gerovę atspindintis menas. Valstybė duodavo užsakymus ir kontroliuodavo, kas kuriama. Gausios ir įspūdingos taikomojo meno parodos, iš kurių būdavo renkamos dailės muziejų ir fondo kolekcijos, teminiai konkursai (konkursų temos – sportas, gamta, istorinės, patriotinės, socialinės, antikarinės, dekoratyvinės), „Dailės“ kombinato užsakymai sukurti darbus viešiesiems interjerams tekstilės menininkams sudarė sąlygas sėkmingai įgyvendinti savo darbus. Lietuvos tekstilės menas buvo išskirtinai vertinamas visoje Tarybų Sąjungoje kaip modernus, inovatyvus, aukšto meninio ir profesinio lygio.

Akivaizdi tarptautinių parodų (Lozanos, Lodzės, Kioto, Budapešto ir kitos parodos), naujų tekstilės meno tendencijų įtaka veikė aštunto–devinto dešimtmečių jos braižą. Tekstilės studijų programų autorių, tekstilės dailininkų prof. Juozo Balčikonio, prof. Vlodo Daujoto, Vitalijos Bartkuvienės, Marijos Žilevičienės, Genoratos Razmienės, Jūratės Urbienės, Medardo Šimelio, Aniceto Jonučio, Jono Stankevičiaus indėlis į atpažįstamo ir unikalios lietuviškos tekstilės veido kūrimą. Kartu bendrame mokyklos, kurios stilistika buvo paremta moderniojo ir liaudies meno sinteze, kontekste, nuosekliai ir nuodugniai nagrinėjant klasikinį Europos ir Azijos tekstilės

paveldą, ėmė kurti originalios menininkės – Danutė Kvietkevičiūtė, Ramutė Jasudytė, Violeta Laužonytė, Kazimiera Zimblytė ir kitos – jų darbuose skleidėsi individualios, analogų neturinčios kūrybos ypatybės.

Aštunto dešimtmečio taikomosios tekstilės populiarumas darė įtaką ypač aktyviai dailės kombinatų veiklai, taip pat atsirado galimybė eksponuoti darbus užsienyje – Suomijoje, Lenkijoje, Čekijoje. Buvo plėtojama kombinatų veikla, kuriami mažatiražės produkcijos etalonai. Aktyviau kurta tekstilės dizainas, masinės produkcijos prototipai fabrikuose ir įmonėse, dailininkai dalyvaudavo sąjunginiuose konkursuose. Ypač daugėjo užsakomųjų darbų viešiesiems interjerams Lietuvoje ir Tarybų Sąjungoje, augo taikomosios tekstilės prestižas visuomenėje. Sistemingai rengiamas taikomosios dailės parodas lankė gausybė žmonių. Taikomoji dekotaryvinė tekstilė buvo geidžiama ne tik viešuosiuose, bet ir privačiuose interjeruose. Kaip rašė prof. Juozas Adomonis, taikomoji dailė tapo kasdiene tarybinio žmogaus palydove, ji pagyvino buitį, padėjo žmogui dirbti ir ilsėtis.

Aštuntame dešimtmetyje gausiai Lietuvoje steigiamose ir produktyviai dirbančiose įmonėse, vykdančiose centralizuotus sąjunginius – Maskvos – užsakymus, formavosi savitas lietuviško tekstilės pramoninio dizaino stilius. Šios šakos dailininkai pagal valstybinį paskyrimą dirbo fabrikuose: „Kilimai“ (Lentvaris), „Audėjas“ (Vilnius), „Audiniai“ (Kaunas), „Medvilnė“ (Alytus), „Linas“ (Panevėžys), „Kaspinas“, „Liteksas“ (abu Kaune) ir kitur. Tarybų Sąjungoje garsiuose „Kilimuose“ dirbo gausus būrys tekstilės dailininkų – Genovaitė Žilinskaitė, Angelė Bilevičienė, Anicetas Jonutis, Stanislava Gedvilaitė, Liucija Aniūnaitė-Kryževičienė, Stanislava Černevičienė, Zita Mickonienė, Rima Viliūnienė, Aušra Sutkutė, Kęstutis Balčikonis, Vilija Vizgirdaitė, Rasa Lapinskaitė, Aurimas Rekašius, Olga Ochmanienė ir kiti.

Dekoratyvinė taikomoji tekstilė, viena vertus, tenkino utilitarinius žmogaus poreikius, kita vertus, ėmė tapatintis su vaizduojamuoju menu, siekė turtinti dvasinius žmogaus siekius, lavino estetinį skonį, formavo pilietinį požiūrį. Gausus lietuvių liaudies meno motyvų panaudojimas ugdė nacionalinio pilietiškumo dvasią. Pabrėžtina, kad nuo septinto dešimtmečio antros pusės tekstilės griežtai jau neribojo socialistinio

realizmo kryptį keliama reikalavimai, nes, sovietinių ideologų suvokimu, dekoratyvinis menas turėjo atlikti daugiau puošybinę funkciją, nors, be abejo, konkrečius užsakomuosius darbus propagandinė įtaka veikė. Tačiau tekstilėje formalieji sovietinės propagandos dėmenys pynėsi su liaudiškais ornamentais, monumentaliosios dailės bruožais ir suformavo unikalų Tarybų Lietuvos taikomosios dekoratyvinės tekstilės stilių.

Tolydžio ėmė ryškėti tendencijos kurti ne tik taikomuosius dekoratyvinės tekstilės objektus: vis didesnė tekstilės darbų dalis nebuvo skirta interjerui puošti, ji veikiau sprendė menines problemas. Šios krypties kūriniams siekta meniškumo, originalumo, tirpo ribos tarp taikomojo dekoratyvinio ir vaizduojamojo meno. Tai patvirtina ir bendrai rengtos taikomosios ir vaizduojamosios dailės parodos. Skirtingai nei sovietinio laikotarpio vaizduojamoji dailė, kuri tik kartojo tikrovę, taikomoji dekoratyvinė dailė, įskaitant tekstilę, siekė tikrovės sąlygiškumo ir apibendrinimo. Šia skirtimi taikomoji dailė buvo pažangesnė už vaizduojamąją. Jos nevaržė socialistinio realizmo menui taikomos taisyklės – konkretų metų vaizduoti tikroviškai, anomiškai tiksliai. Tada paplito nuostata, kad tvirta estetinė kokybė ir amato meistrystė yra didžiausios taikomosios dailės kūrinio vertybės. Tekstilės dailininkai siekė išreikšti epochos dvasią, vietos savitumą, estetinį autoriaus požiūrį, valdyti technikas ir medžiagas. Tvirtai brėžta takoskyra tarp profesionaliojo ir liaudies meno, atsiribota nuo amatininkiškų pseudoliaudiškų kūrinių, kurių autoriai – liaudies meistrai.

Šiame laikotarpyje taikomosios dekoratyvinės tekstilės ypatumai – liaudiškos šaknys, monumentalumas, tačiau pompastiškose parodose trūko veržlumo, koncepcijų įvairovės, asmeniškumo, tikslingo eksperimentavimo. Vis dėlto taikomoji dekoratyvinė tekstilė įvardijama kaip išgyvenanti auksinį brandos amžių: tai sietina su tekstilės meno atgimimu visame pasaulyje ir tvirtomis asmenybėmis, kūrusiomis tekstilės mokyklą. Vis rečiau kūriniams atliekami rišimo technika, kuri dar prieš dešimtmetį vyravo. Mėginta išsiveržti iš tradicinio stačiakampio, eiti prie laisvos plokštumos ir erdviųjų sprendimų. Sumažėjo ornamentikos kaip kompozicijos sando, ėmė plisti figūratyvizmas. Darbams būdingas lyrizmas, muzikalumas, paprastumas,

saikingumas, nacionalinis pobūdis, vadinasi, tekstilė padėjo rutulioti sampratą apie lietuvišką kilmę, tautos istorinį ir kultūrinį paveldą, prisidėjo prie tautinės savimonės formavimo. Kartu stiprėja ryšys su pasaulinio tekstilės meno tendencijomis.

Devintame dešimtmetyje išryškėjo polinkis į improvizaciją, siekis išsivaduoti iš tradicinių kūrybos kanonų. Vis dažniau dailininkai naudoja grubią tekstūrą ir iškilias faktūras. Darbuose derinami skirtingi pynimai, tradicinės ir autorinės technikos, įvairių medžiagų ir pluoštų jungtys. Tekstilės kūriniai atitrūko nuo sienos ir ėmė plėtotis ir skleistis erdvėje. Tai rodė bendrą pasaulinį tekstilės meno pakilimą. Atsirado naujų kūrybos metodų – kūrybinės grupės, simpoziumai, diskusijos.

Šiame dešimtmetyje toliau plėtotas tekstilės ryšys su interjeriais. Brandos amžių išgyvenantis lietuviškas *gobelenas* tapo geidžiamiausia naujų pastatų dekoravimo forma. Medžiagines tekstilės savybes pabrėžiantys austi darbai keitė architektūrinės erdvės nuotaiką, interjerui teikė jaukumo, šilumos, minkštumo.

Sparčiai besiplečianti statyba skatino monumentaliosios dekoratyvinės tekstilės plėtotę. Iš kilo sudėtingos sąveikos su architektūrine erdve klausimas. Užsakomieji tekstilės darbai, skirti konkreitiems interjerams, gvildeno aktualias to meto temas, rodė dailininkų ir architektų sėkmingo bendradarbiavimo galimybes ir rezultatus. Įspūdingos Juozo Balčikonio, Vlodo Daujoto, Minos Levitan-Babenskienės, Ramutės Jasudytės, Marijos Dūdienės, Zinaidos Kalpokovaitės-Vogėlienės, Genoratos Razmienės, Bronės Valantinaitės-Jokūbonienės, Marijos Švažienės, Kęstučio Balčikonio, Aušros Tuminaitės-Kučinskienės, Reginos Sipavičiūtės, Medardo Šimelio, Jūratės Urbienės ir kitų tapiserijos buvo ir išlieka ypatinga Lietuvos kultūros dalimi; darbai pribloškia užmojais, masteliais, menininkų užmojais ir valstybės investicijomis. Apmaudu, kad didžioji dalis šios išskirtinės tekstilės kolekcijos darbų, Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir pasikeitus pastatų savininkams ar mados tendencijoms, nežinia kur dingo...

To paties laikotarpio parodiniuose darbuose dailininkai turėjo galimybių interpretuoti, eksperimentuoti, kurti. Juos domino žmogaus, tikrovės ir iliuzijos santykiai, nuolatinė žmogaus, gamtos ir visatos jungties idėja, gamtos reiškinių kaita,

mikro- ir makropasaulių ryšys. Individualios plastinės kalbos paieškomis išsiskyrė Salvinija Giedrimienė, Danutė Kvietkevičiūtė, Marija Švažienė, Birutė Vaitekūnienė, Ramutė Jasudytė, Feliksas Jakubauskas ir kiti.

Dažniausiai gobeleno technika austi didelių formatų kūriniai priartėjo prie monumentaliosios tapybos tiek apimtimi, tiek turiniu, tiek meniniu įtaigumu. Išlieka ryškus ryšys su liaudies meno tradicijomis, jis nėra tiesmukas, veikia spalvomis ir formomis perteikiama lyriška, romantizuojamos praeities nuotaika. Patys menininkai pripažindavo, kad siekė atskleisti nacionalinę dvasią. Tie tautiniai savitumai išryškėdavo sąjunginėse parodose: ypač buvo vertinamas Baltijos šalių gobelenas, išsiskiriantis liaudies ir moderniojo meno sinteze. Verta paminėti, kad daugumą meniškiausių darbų iš respublikinių ir sąjunginių parodų pirkdavo muziejai ir fondai.

Dinamiška tekstilės meno (įskaitant mažąją tekstilę) raida 1990 metais atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę

Iššūkiai

Svarbią parodos *Absoliuti tekstilė* ekspozicijos dalį sudaro pastarąjį dvidešimtmetį sukurti darbai, atskleidžiantys naują požiūrį ir tendencijas. Kartu su politinėmis permainomis – Lietuvos nepriklausomybe – 1990 m. prasidėjo meninės tekstilės kaita: šiuolaikinio meno teorijos ir praktikos skatino keisti tradiciškai susiklosčiusį cechinį požiūrį, atsižvelgiant į tarpdiscipliniškumą ir įvairių meno krypčių bendradarbiavimą. Pasikeitusi padėtis įgalino nustatyti tekstilės meno vietą ir kūrybos strategijas. Išbandymų laikotarpis sukūrė prielaidas naujam tekstilės meno ir dizaino raidos etapui. Nuo I tarptautinės mini tekstilės parodos (1992 m.) ir simpoziumo „Lino kelias“, vykusio Vilniuje (organizatorės – Lietuvos dailininkų sąjungos Vilniaus taikomosios dailės skyriaus Tekstilės sekcijos vadovė Liucija Kryževičienė, tekstilės dailininkės Jūratė Urbienė, Zinaida Kalpokovaitė-Vogelienė, Alina Kavaliauskienė), 1997 m. surengtos I tarptautinės tekstilės bienalės „Tekstilės tradicija ir nūdienu“ ir po dvejų metų – „Linija“ (abiejų bienalių rengėja – 1993–2000 m. LDS Kauno skyriaus Tekstilės sekcijai vadovavusi Marijona Sinkevičienė; padėjo rengti menotyrininkės Raimonda Kogelytė-Simanaitienė, Algė Gylienė ir

Snieguolė Siurblienė) ir išsivysčiusios į vieną reikšmingiausių tekstilės parodų pasaulyje – tarptautinę Kauno bienalę – ši dailės sritis ne tik išplėtė siauras žanro ribas, bet ir įvaldė konceptualaus kalbėjimo stilių.

Vilniaus dailės akademijoje laipsniškai buvo keičiama tekstilės studijų programų turinys ir formos, studentai supažindinami su plačiu ir dinamišku meninės tekstilės taikymu siaurame specialybės (savitame) ir išplėstame socialiniame kontekstuose. Studijų metu sukuriamas pagrindas formuoti kriterijams atskirties ir jungties meno ir amato; audinio, kūno ir architektūros; rankų darbo ir naujų technologijų; projektavimo ir įgyvendinimo, ugdoma kritinė, tyrimais besiremianti mąstysena. Visa tai dėstoma plačiame technologijų, medžiagų ir vizualiosios kultūros fone. Meninė tekstilė, be savo paskirties tenkinti estetinius ir funkcinius visuomenės poreikius, tapo lygiaverte šiuolaikinio konceptualiojo meno dalimi, stimuliuojančia žiūrovo emocijas ir intelektą. Tikslingai jungdami šiandien aktualias temas ir tradicines bei naujas technologijas, tekstilės menininkai dalyvauja vietinėse ir tarptautinėse tekstilės meno parodose, konkursuose. Šių dienų Lietuvos tekstilės menas – klasikos interpretacijų ir naujų koncepcijų kūrimo erdvė.

Pastarieji 25 metai lietuviškai tekstilei, viena vertus, buvo išskirtiniai ir produktyvūs: tai pasakytina apie šios šakos pokyčius, dinamišką naujų raiškų iešką, gausias parodas, laimėjimus. Įdomu, kad valstybės institucijų lygyje tekstilė savo pozicijos neteko. Pakitus ekonominei padėčiai, statybų ir rekonstrukcijų tvarkai, veikiant bendroms mados tendencijoms, tekstilė Lietuvoje tapo tarytum nereikalinga. Per šalies nepriklausomybės laikotarpį Lietuvos muziejų kolekcijos naujos krypties tekstilės meno kūriniais, galima sakyti, visai nepasipildė. Užsakymai viešosioms erdvėms baigėsi, pakeitus statybų finansavimą ir tvarką. Didieji tekstilės fabrikai: minėti „Kilimai“, „Medvilnė“, „Audiniai“, „Kaspinas“, „Linas“, „Audėjas“, Anykščių „Spartakas“, Marijampolės „Vernitas“ ir kiti buvo privatizuoti, ir tik nedidelė jų dalis, netekusi pagrindinių užsakovų Tarybų Sąjungoje, sugebėjo prisitaikyti prie vakarietiškos rinkos poreikių.

Tuomet ir įvyko tekstilės meno šuolis į „gylį“ ir „plotį“. Troškimas naujovių, neretai spontaniški, jaunatviško entuziazmo skatinami eksperimentai pamažu įgavo

konceptualų pavidalą. Galimybė rengti vietines ir tarptautines parodas, jose dalyvauti tapo stimulu kurti, ieškoti individualių kalbėjimo būdų ir idėjų. Kartu buvo gerbiama tradicijos, amatai; neužmirštas ir kruopštaus, ilgo darbo reikalaujantis gobelenas, senosios technikos – nėrimas vašeliu, siuvinėjimas, aplikacija, vėlimas, įvairūs audinio kūrimo ir marginimo būdai.

Atsinaujinimo sąjūdyje vyko įvairių tekstilininkų kartų dialogas, kurio svarbiausia tema – dalytis patirtimi ir skatinti naujas idėjas.

Pirmuosius kito požiūrio ženklus galima įžvelgti Šiuolaikinio meno centre surengtoje pirmojoje kuruojamoje (kuratorės – menotyrininkė dr. Lolita Jablonskienė ir dailininkė Zinaida Kalpokovaitė-Vogėlienė) parodoje „Minkšta forma“ (1995). *Tai buvo [...] kamerinis bandymas pažvelgti į eksperimentinius tekstilės ir juvelyrikos artefaktus kaip į savarankiškus objektus naujos meninės situacijos akivaizdoje, – pažymi menotyras dr. Skaidra Trilupaitytė (S. Trilupaitytė. Įvadinis str., 1996: Taikomoji dailė: katalogas, Vilnius, 1996, p. 4).*

Anot menotyrininkės dr. Rūtos Pileckaitės, *Parodoje atsisakyta anksčiau populiarios rūšinės [taikomosios dailės] klasifikacijos, akcentuojami įvairių šakų kūrėjus vienijantys, o ne skiriantys bruožai (R. Pileckaitė, XX amžiaus Lietuvos juvelyrika: nuo aksesuaro iki priekūnio, Vilnius: LDS leidykla 2008, p. 89).*

Po kelerių metų – 1998 m. – Šiuolaikinio meno centro surengtoje taikomosios dailės ir architektūros parodoje „Išlaisvinti daiktai“ (kuratoriai – Rūta Pileckaitė ir Valdas Ozarinskas) buvo keliamai klausimai, *kiek sąveikos su naujosios dailės rūšimis – objekto menu, instaliacija, fotografija – keliu pasukusi lietuvių taikomoji dailė tapo realiai integruota į šiuolaikinio meno procesus? Ar pasirinkusi antiutilitarumo kryptį, ji geba kelti problemas adekvačiai šiuolaikinių menininkų darbams, ar vis dėlto nėra pasirengusi priimti jai kylančių iššūkių, todėl seka kitų eksploatuojamomis meninio mąstymo klisėmis.*

Minėtas 10-ojo dešimtmečio parodas galima įvardyti kaip etapines. Jose į taikomosios dailės plėtros procesus siekta pažvelgti jau kitu – ne tik fiksuojančiu, bet ir tiriančiu – žvilgsniu, pokyčiai vertinti platesniame meno kontekste, analizuoti šios srities atstovų pasirinkto kelio privalumai ir ydingumai (R. Pileckaitė, XX

amžiaus Lietuvos juvelyrika: nuo aksesuaro iki priekūnio, Vilnius: LDS leidykla 2008, p. 88–89).

Parodai buvo pasirinktas ir eksperimentinis eksponavimo būdas (idėjos autorius – Valdas Ozarinskas), kai visi eksponuojami taikomosios dailės objektai eksponuoti kaip persišviečiančiame polietileno šiltnamyje įkurdintos sudedamosios vienos instaliacijos dalys.

Paskatinta sėkmingos parodos ir inovatyvaus požiūrio, atsiskleidusio dėl tekstilės ekspozicijos darbuose naudotų netradicinių raiškos formų – technikų ir medžiagų, dr. Rūta Pileckaitė ėmėsi kuruoti tarptautinius šiuolaikinės tekstilės projektus: 2001 m. parodą „Nauja: Šiuolaikinė Lietuvos tekstilė“ (*New: Contemporary Lithuanian Textile*) Gento kultūros ir meno centre Belgijoje (*Caermersklooster – Provincial Center for Art and Culture*) ir 2003 m. Baltijos šalių ir Švedijos menininkų parodą „Amžinai jauna“ (*Forever Young*) galerijoje INFRA Švedijos Vasby mieste. Tai buvo vieni pirmųjų profesionalių kuratorių suorganizuoti išplėstiniai šiuolaikinės tekstilės pristatymai prestižinėse užsienio galerijose. Abiejų surengtų parodų koncepcija – pristatyti inovatyvius eksperimentinius šiuolaikinės lietuvių tekstilės ieškojimus, pritaikant netradicines tekstilei medžiagas (plastikas, popierius, „Lego“ kaladėlės ir pan.), konceptualiojo meno kūrimo principus, pritaikytus tekstilės menui būdingomis raiškos formomis.

Bendradarbiavimas

Pasikeitusi ekonominė padėtis, privatizuojami tekstilės pramonės fabrikai įgalino tekstilės dizainerius ieškoti naujų bendradarbiavimo su įmonėmis galimybių. Ši idėja paskatino Vilniaus dailės akademijos Tekstilės katedrą imtis organizuoti tarptautinius ir vietinius tekstilės meno ir dizaino simpoziumus, konkursus, kūrybines dirbtuves ir konferencijas, siekiant išsiaiškinti šiuolaikinio tekstilės menininko ir dizainerio veiklos aprėptį ir savirealizacijos galimybes. 1998 m. Tekstilės katedros III kurso studentė Austė Jurgelionytė, Karolinos Kunčinitė, Miglės Lebednykaitė, Rasos Leonavičiūtė, Lauros Pavilonytė, Julijos Vosyliūtė ir dėstytojos Eglės Gandos Bogdanielienės iniciatyva AB „Velteksta“ Anykščiuose buvo surengtas I tarptautinis simpoziumas „Veltinis’98“. Jame menininkai kūrė monumentalius spalvingus

veltinio paveikslus, o Kazachstano nacionalinės meno akademijos prof. Saole Bapanova supažindino su tradicinės vėlimo technikos ypatumais. „Velteksa“ buvo pagrindinis rėmėjas ir partneris. Į renginį sukviesti studentai iš Estijos, Latvijos, Suomijos, Švedijos, Norvegijos meno universitetų. „Velteksos“ vadovai jaunesiems menininkams sutiko užleisti visą fabriko teritoriją: kūrybos procesas kunkuliavo kabinetuose, koridoriuose, cechuose ir kiemuose. Simpoziumo dalyvius veltinys tarsi užbūrė, buvo eksperimentuojama dieną ir naktį, vyko aistringos meninės veltinio raiškos paieškos. Simpoziume minėtos „trečiokės“ įkūrė iki šiol sėkmingai dirbančią ir kas ketverius metus tarptautinius veltinio simpoziumus rengiančią grupę „Baltos kandys“.

Nuo 2001 m. VDA Tekstilės katedrai bendradarbiaujant su Vytauto Didžiojo universiteto Viešosios komunikacijos katedros doc. dr. Ina Dągyte suorganizuoti šeši tarptautiniai kilimų dizaino simpoziumai. Grafų Tiškevičių rūmuose įsikūrusioje „Kilimų“ bendrovėje 2001–2006 m. vyko diskusijos, konferencijos ir parodos, skatinančios išsiaiškinti masinės tekstilės gamybos Lietuvoje problemas. Kalbant su verslininkais, architektais, tekstilės dailininkais ieškota atsakymo į klausimą, ar gali Lietuvos tekstilininkai ir gamybininkai rasti nišą perpildytoje Vakarų tekstilės dirbinių rinkoje, kuo gali sudominti ar net pranokti užsienio kolegas?

Kasmetiniuose kilimų kūrimo ir įgyvendinimo simpoziumuose buvo formuluojamos tuo metu aktualios temos, pavyzdžiui, 2001 m. tema „Tautiniai ir asmeniniai šiuolaikinės masinės gamybos kilimų projektavimo ypatumai“ jaunuosius Baltijos šalių menininkus skatino ieškoti individualios raiškos ir masinės produkcijos poreikių sąsajų. 2002 m. simpoziumo „Lietuvos kilimas: vyresniųjų patirtis ir jaunimo maksimalizmas“ dalyviai – studentai ir žinomi vyresniosios kartos dailininkai – aptarė skirtingų kartų ryšių ir tekstilės mokyklos tęstinumo prielaidas. Kartu su studentais ir jaunosios kartos tekstilininkais konkurse dalyvavę žinomi menininkai prof. Juozas Balčikonis, prof. Regina Songailaitė-Balčikonienė, Mina Babenskienė demonstravo ir komentavo savo sukurtus kilimų projektus. 2003 m. tema „Lietuvos tekstilė architektūroje: lūkesčiai ir realybė“ diskutuoti sukviėti architektus ir taikomąsias tekstilės dailininkus. 2004 m. tarptautinis Baltijos šalių tekstilininkų pleneras „Vėjas, vanduo, smėlis“ vyko Nidoje, o konkursą laimėjusių

ir AB „Kilimai“ taftingo technika įgyvendintų kilimų paroda buvo atidaryta galerijoje „Vartai“ (Vilnius). 2005 m. tarptautinio Turkijos ir Lietuvos kilimų kūrimo simpoziumo ir konferencijos „Intertradicija šiuolaikiniame tekstilės dizaine“ dalyviai nagrinėjo Azijos šalių tradicinės tekstilės įtaką ir refleksiją šiuolaikinių kilimų dizainui. 2006 m. kilimų kūrimo simpoziumas „Šiuolaikinė baltų simbolikos interpretacija profesionaliosios tekstilės, odininkystės ir juvelyrikos sintezėje“ akcentavo tarpdisciplininio bendradarbiavimo metodą. Kūrybinėse dirbtuvėse dalyvavę tekstilininkai, odininkai ir juvelyrai rėmėsi komandinio darbo principais. Tarptautiniai kilimų simpoziumai siekė sukurti prielaidas naujos tekstilės dizainerių kartos atsiradimui. I simpoziumo laureatė Rūta Butėnaitė, Eglė Strielčiūnaitė, Sandra Politikaitė, ne vienus metus dirbusios AB „Kilimai“, kūrė unikalius kilimus individualiems interjerams. „Kilimų“ veiklą apribojus, individualių interjero kilimų projektavimą ir gamybą perima individualios įmonės.

Inovacijos

Laikui bėgant, vis drąsiau radosi naujovių: pamėgstamos erdvinės kompozicijos, meninėms instaliacijoms pradėta naudoti įvairios „netekstilinės“ medžiagos ir pluoštai (tiulis, kapronas, popierius, medis, silikonas, stiklas, kava, plaukai, polietilenas, sintetiniai pluoštai, vielos, žievės, metalo gijos ir kt.), eksperimentuojama tarpdisciplininio meno erdvėje, apjungiant tekstilės, foto-, video-, muzikos, šokio, naujų medijų priemones. *Lietuvos tekstilininkai kurdami nepaiso jokių ribų. Techniniai ar technologiniai sunkumai tarsi neegzistuoja. Audžiamos klasikinės tapiserijos, naudojamas kompiuterinis žakardas ir tradicinės liaudiškos audimo technikos (dvinytis audimas, dimas), išstobulintas vilnos vėlimas, siuvinėjimas ant šilko, sėvos ir gerai įvaldytos įvairiausios dažymo ir audinio terminio formavimo technologijos* (R. Andriušytė-Žukienė. *Aistringoji Lietuvos tekstilė / The passionate textile of Lithuania: katalogas*, Kaunas: Tekstilininkų ir menininkų gildija, 2009, p. 4–10).

Pasak menotyrininkės, Kauno bienalės direktorės ir meno vadovės dr. Virginijos Vitkienės, *Mūsų šalies tekstilės kultūros dinamika – gausiai ir reguliariai rengiamos*

personalinės, grupinės, teminės, tarptautinės, konkursinės ir kuruojamos parodos – pastaraisiais metais niekaip negali sutilpti lokaliuose Kauno ar Vilniaus rėmuose. Nenuostabu – juk gyvas procesas ne tik įtraukia į savo verpetą, bet ir išsiveržia iš monotoniškos upės vagos, pakeisdamas „apylinkių“ klimatą (V. Vitkienė. Lietuvos tekstilė svetur // Dailė 2009 / 1, p. 90-95. ISSN 0130-6626).

2013 m. Lietuvos tekstilės meno kolekcijos pristatyme *Philadelphia Art Alliance* galerijoje (kuratorės – Sarah Archer ir Eglė Ganda Bagdaniienė) parodos anotacijoje mūsų šalies tekstilės menininkai buvo įvardyti kaip tekstilės meno flagmanai, tūkstantmečiais gludintos technologinės meistrystės puoselėtojai ir inovatyvių koncepcijų kūrėjai. Parodoje pristatėme dešimto dešimtmečio Lietuvos tekstilės meno kolekciją – lokaliai ir tarptautiniu mastu pripažintus šiuolaikinių Lietuvos tekstilininkų kūrinius.

Parodoje darbus eksponavusiems menininkams būdingas konceptualus požiūris, gebėjimas lanksčiai ir elegantiškai jungti, transformuoti, komponuoti medžiagas, profesinė meistrystė, potencialas formuoti naują vizualiojo meno kalbą.

Parodos dalyvė Laima Oržekauskienė pristatė subtiliais pustoniais margintais siūlais nuaustą ciklą „Kasdienybės ritualai“, pribloškiantį paslaptingu sakralumu ir natiurmorto magija. Žydrės Ridulytės „Lygiai“, nuaustas iš vielyčių, tarsi sugeria šilumą iš interjere spurdančios šviesos. Monikos Žaltauskaitės-Grašienės „Kvėpavime“ atsiskleidė dviejų faktūros rūšių – žmogaus odos ir audimo medžiagos – žaismė. Severija Inčirauskaitė, šmaikščiai kryželiu išsiuvinėtus skardinius buities objektus pavertė unikaliais meno dirbiniais. Eglės Gandos Bogdaniienės ir Lauros Pavilonytės kūriniai iš ciklo „Velti sodai“ mena tobulo grožio baroko meistrų balto stiuko arba marmuro lipdinius. Eglės Gandos Bogdaniienės tekstilės meno objektai peržengia tradicinės tekstilės ribas: pirmenybė teikiama konceptualioms idėjoms, o jos lemia formos ir technologijų eksperimentus. Vita Gelūnienė – klasikinio gobeleno virtuozė, kurios meninės iškalbos įrankis – žmogaus kūnas, atsiveriantis kaip poststruktūralistiškai suvokiamas tekstas arba kaip objektas, kvestionuojantis tapatumą. Pagrindinis Linos Jonikės darbų tikslas – ieškoti tapatumo; jos meniškumą siuvinius jungia dygsnio ir fotografijos derinimas. Jūratės Petruškevičienės darbai

išsiskiria nuolatine kaita, kūrybiškai naudojamos skiautinio ir aplikavimo technikos išryškina daugiasluoksniškumą, pabrėžia subtilią medžiagų tarpusavio sąveiką, prabyla daugiaprasme tekstilės plastikos kalba. Jurgos Šarapovos darbai patraukia savita, originalia tekstilės interpretacija, neįtikėtino smulkumo figūrėlėmis, komponuojamomis į įvairaus dydžio objektus, kupinomis subtilaus sąmojo, lietuviškos melancholijos ir minčių apie „kitą“ laiko ir būties sampratą. Jaunų menininkų grupė „Try3“ (Vladas Daškevičius, Aleksas Gailieša ir Audrius Lašas) savo darbe analizuoja daugialypę audinio kūrimo prigimtį, akcentuoja tradicijų prasmę naujos kartos estetikos sampratoje.

Pastaruoju metu Lietuvoje juntamas itin ryškus tekstilės meno pakilimas. Apie tai byloja tekstilės kūrinuose atsiskleidžiantis originalus mąstymas, plastinės kalbos įvairovė, gausios ir įdomios tekstilės meno parodos Lietuvoje (sistemiškai organizuojamos Kauno; tarptautinės mini tekstilės; Lietuvos tekstilės meno bienalės, taip pat pavienės grupinės ir personalinės parodos) ir užsienyje, taip pat sėkmingas Lietuvos tekstilininkų atstovavimas prestižiniuose renginiuose ir konkursuose. Parodoje „Absoliuti tekstilė“ eksponuojamų darbų autoriai pelnė apdovanojimus tarptautinėse Lodzės, Kioto, Pekino, Budapešto, Bratislavos, Kauno ir kitose tekstilės meno parodose-konkursuose.

Šiomis dienomis ieškoma naujos tekstilės meno raiškos, aptariamas, diskutuojamas ir vizualizuojamas tradicinio ir šiuolaikiško požiūrio santykis. Derinama technologijų įvairovė ir egzistencinės prasmės paieškos, interpretuojama išplėstinėmis tekstilės refleksijomis tradiciniuose mituose, nagrinėjamos nūdienos problemos, diskutuojama laiko prasmės ir reikšmės samprata. Neriboti kūrybiniai atradimai atveria naujas tekstilės suvokimo erdves. Novatoriškos idėjos, naujų tekstilės technologijų pažinimas, dizaino, mados, šiuolaikinės etikos ir filosofijos samprata pinasi tekstilės mene, kur sunku numatyti rezultatą, nes naujos meninės kokybės kūrimas yra gyvas, nesibaigiantis procesas.

Mažoji tekstilė

Į parodos „Absoliuti tekstilė“ kolekciją įtraukėme ir Lietuvos mažosios tekstilės darbus, sukurtus per pastarąjį trisdešimtmetį ir geriausiai apibūdinančius dabartinės mažosios tekstilės raidą ir pasiekimus. Tarptautinis šios rūšies tekstilės simpoziumas ir paroda „Lino kelias“ 1992 m. buvo pirmasis lietuviškos tekstilės pristatymas pasauliui. Kurti ir bendradarbiauti sukviesti Europos ir JAV menininkai klojo pamatus tolesniems tarptautiniams ryšiams ir menininkų mobilumui. 1992–2013 m. Vilniuje surengtos aštuonios tarptautinės mažosios tekstilės bienalės yra žinomos tarptautiniu mastu: dalyvius ir žiūrovus traukia, viena vertus, nuoseklus mažosios tekstilės raidos procesų tyrimas ir sklaida, kita vertus – kiekvienąkart kūrybiškai gvildenamos globalaus pasaulio aktualijos. Tai nuolatos atsinaujinanti tarptautinio bendradarbiavimo pamatas, sukurianti prielaidas toliau plėtotis ryšiams ir projektams.

Kaip minėta, 1992 m. pradėtos organizuoti tarptautinės mažosios tekstilės bienalės (organizatorės: Liucija Kryževičienė, Jūratė Urbienė, Zinaida Kalpokovaitė-Vogėlienė, Alina Kavaliauskienė) po pertraukos – 2005 m. vėl atgimė (rengėjos: prof. Žydrė Ridulytė, prof. Eglė Ganda Bogdanienė, dr. Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė), bendradarbiaujant su Lietuvos dailininkų sąjungos galerija „Arka“. Ši paroda ragino menininkus permąstyti pasaulio globalizacijos ir bendravimo klausimus („Atviras laiškas“, 2005). Po dvejų metų kūrėjams buvo pasiūlyta grįžti prie tekstilės ištakų, iš naujo atrasti medžiagos, technikų ir šiuolaikiško požiūrio santykį („Lino archetipas“, 2007); vėliau nagrinėtos istorinio palikimo interpretacijos („Šimtmečiai ir akimirkos“, 2009); žmonijos išlikimo problemika („Išnykti/Išlikti“, 2011); menininko vieta multimoderniame konceptualiojo meno pasaulyje („Mintys – tai...“, 2013).

2014 m. imtasi iniciatyvos surinkti Lietuvos mažosios tekstilės kolekciją „Lietuvos mažosios tekstilės Aukso fondas“, kuri apibūdintų pastarojo dvidešimtmečio mažosios tekstilės raidą, kūrybinius tokių darbų autorių ieškojimus, išskirtinę meistrystę. Kolekcija sudaroma remiantis šiais kūrinių atrankos kriterijais: išskirtinis kūrybiškumas, vizualus patrauklumas, estetiškumas, naujoviškumas, technologijų įvairovė.

Kolekcijos debiutas įvyko 2014 m. Bratislavos dailininkų sąjungos galerijoje kaip tarptautinės Bratislavos tekstilės bienalės lydinčioji paroda. Ateityje šią kolekciją ketinama paversti keliaujančia, nuolatos atsinaujinančia Lietuvos mažąją tekstilę reprezentuojančia paroda. Kolekcijos branduolį sudaro Lietuvoje surengtose tarptautinėse mažosios tekstilės bienalėse eksponuoti ir tarptautinius apdovanojimus pelnę kūriniai.

Autoriai: Jūratė Aleksandravičienė, Agnė Bačiulytė,

Eglė Ganda Bogdaniienė (2009 m. tarptautinėje Vilniaus mažosios tekstilės bienalėje „Šimtmečiai ir akimirkos“ už darbą „Tą pačią dieną mirę. Vedę“ pelnė II diplomą, 2012 m. tarptautinėje Bratislavos mažosios tekstilės parodoje *Banality and Grace* už darbą „Baby“ pelnė Pagrindinį prizą už profesionalumą);

Danguolė Brogienė, Rūta Būtėnaitė,

Virginija Degenienė (2002 m. II tarptautinėje tekstilės bienalėje *Interlacements: Fiber and Metal* (JAV) jai skirta III vieta už darbą „Pelenės žingsniai“; 2004 m. III tarptautinėje tekstilės bienalėje *Square – carre – cuadrado* (Venesuela) – III vieta už darbą „Venecijos aikštė“; 2005 m. IV tarptautinėje mažosios tekstilės bienalėje „Atviras laiškas“ (Lietuva) – diplomą už darbą „Išpūdis iš Venecijos“);

Severija Inčirauskaitė-Kriaunevičienė, Feliksas Jakubauskas (2013 m. parodoje „Mintys – tai...“ darbas „Žemės alsavimas“ įvertintas I diplomu už profesionalumą);

Lina Jonikė (2011 m. parodoje „Išnykti/Išlikti“ diplomą už darbą „Kaip man patinka tavęs...“);

Agnė Jonynaitė (2011 m. parodoje „Išnykti/Išlikti“ diplomą už darbą „Iš praeities“);

Eglė Jovaišaitė, Gintarė Juodelė, Kristina Karvelytė, Jūratė Kazakevičiūtė, Virginija Kirvelienė, Vaiva Klakauskaitė, Žydrūnė Kriūkaitė-Juciuvienė, Liucija Kryževičienė-Hutcheon,

Indraja Kubilytė (2007 m. parodoje „Lino archetipas“ diplomą už darbą „Petukai“);

Laima Oržekauskienė (2007 m. parodoje „Lino archetipas“, Studijos „Logotipas“ prizas už darbą „Linus“);

Jūratė Petruškevičienė, Gintarė Pociūtė, Genorata Razmienė, Žydrė Ridulytė, Lina Ringelienė, Dovilė Rukšėnienė, Eglė Sakalaitė, Elzė Sakalinskaitė, Jurga Šarapova, Gražina Aleksandra Škikūnaitė, Jelena Škulienė, Jūratė Urbienė, Eglė Vengalytė, Renata Vinckevičiūtė, Zinaida Vogelienė, Lina Zavackė.

Tekstilė išplėstame socialiniame kontekste

XXI a. pirmame dešimtmetyje greta aktyvios kūrybinės veiklos profesiniame lauke Lietuvos tekstilės menininkai tekstilės kūrimo metodus ir priemones ėmė naudoti išplėstame socialiniame kontekste. Organizuojamos socialinės akcijos, tarpdisciplininio bendradarbiavimo pagrindu steigiamos eksperimentinės meno terapijos laboratorijos, dirbama srityje Menas – žmogaus sveikatai ir visuomenės gerovei.

2004 m. VDA Tekstilės katedros galerijoje „Akademija“ pristatytas performansas „Trans-paradas: lyčių (keitimo) mada“ – baigiamasis tarptautinio seminaro „Lytis ir populiarioji kultūra“ renginys. Kaip rašė menotyrininkė Laima Kreivytė: *Šiuolaikinė tekstilė yra ne šiaip taikomasis ar vaizduojamasis menas. Ji kalba apie transformaciją, kūno ir vietos žymėjimą, kintančias tapatybes – todėl yra ne tik konceptuali, bet ir performatyvi. Kasdienis kūno (ati)dengimo ritualas vyksta tekstilinėje aplinkoje – drabužiai, lovatiesės, staltiesės, kilimai, tvarsčiai, skudurai ir žinoma, veltinys. Koks jo vaidmuo (de)konstruojant daugialypį šiuolaikinio žmogaus identitetą?*

Atsakymą į šį klausimą pateikė Tekstilės katedros prof. Eglė Ganda Bogdaniienė ir studentės: Luiza Achramovič, Gintarė Baranauskaitė, Marta Černovskaja, Viktorija Eglinskaitė, Nijolė Giedrimaitė, Dovilė Gudačiauskaitė, Dovilė Trinkūnaitė, Eglė Vengalytė.

Pagal uždegantį muzikos ritmą studentai persirenginėjo pačių nuveltais „vyrų“ ir „moterų“ kostiumais. Baltos vilnos kostiumai vaizdavo nuogus kūnus, nesibaiminant

jokių lyties žymių: moters krūtų, vyro genitalijų, nėščiosios pilvo ir pan. Performanse dalyvavę vyrai ir moterys laisvai keitėsi savo „kūnais“, drąsiai tempdami ant savęs kitos lyties išnarą ir vėl ją keisdami į savą. Taip akivaizdžiai pademonstruota, kad socialinė lytis konstruojama atsižvelgiant į visuomenėje įsigalėjusias vyriškumo ir moteriškumo normas, tačiau galiausiai savo (ne)priklausomybę lyčiai nulemia pats kūno turėtojas.

„Trans-paradas: lyčių (keitimo) mada“ atskleidė performatyvios tekstilės potencialą: ji ne tik dengia, bet ir konstruoja kūną, sujungdama žvilgsnį, prisilietimą ir veiksmą.

Performansas, kaip minėta, buvo seminaro „Lytis ir populiarioji kultūra“ programos dalis (Seminarų ciklą „Apie lytį – viešai“ 2003–2004 m. surengė Lygių galimybių plėtros centras. Plačiau žr. <http://www.gap.lt/lt/filmuprograma>. Iš nepaskelbtos 2009 m. Laimos Kreivytės tyrimo medžiagos.)

Nuo 2005 m. bendradarbiaujant VDA Tekstilės katedrai, VšĮ „Psichikos sveikata“ iniciatyva Respublikinė Vilniaus psichiatrijos ligoninė ir klubas „13 ir Ko“ sukūrė meno terapijos laboratorijos projektą, kurio tikslas – tyrinėti ir plėtoti menininkų, sveikatos specialistų ir psichikos sutrikimų turinčių pacientų dialogą. Laboratorijos atsiradimą nulėmė šios priežastys: Lietuvoje nebuvo meno terapeuto profesinės kvalifikacijos, nebuvo aprašyti modeliai ir rekomendacijos, kaip galėtų bendradarbiauti menininkas, sveikatos specialistas ir pacientas, taikant meno terapijos metodus, trūko aiškiai suformuluoto, orientuoto į sisteminį meno terapijos metodų ir metodikų taikymą, meno terapijos rezultatų įvertinimo. Į 2005 m. gydytojų Danguolės Survilaitės, Nijolės Goštautaitės-Midttun ir tekstilės dailininkės Eglės Gandos Bogdanielienės organizuotos meno terapijos metodų taikymo laboratorijos veiklą įtraukti jaunosios kartos tekstilininkai siekė įvertinti ir sustiprinti menininko vaidmenį meno terapijoje.

Kūrybinio bendradarbiavimo patirtys patvirtino, kad dalyvavimas projektuose su pacientais tekstilės menininkus skatina domėtis, tyrinėti meno terapijos metodus ir

ieškoti įkvėpimo šaltinių savo kūrybai, o bendro darbo rezultatai neretai gali siekti meno kūrinio statuso.

Meno terapija bendradarbiaujant profesionaliam menininkui, sveikatos specialistui ir pacientui, kūrybingai organizuojant veiklą, numatant tikslus, uždavinius ir rezultatus, parenkant aktualias idėjas, tinkamas medžiagas, patrauklią komunikacinę erdvę ir saugią aplinką, gali tapti tarpdisciplininis projektu, sukuriančiu vertę pacientui, menininkui, sveikatos specialistui ir visuomenei. Kas dvejus metus buvo rengiami meno terapijos seminarai: „Veltinys“ (2005), „Rūbai į sveikatą“ (2007), „Pavasario žiedai“ (2009–2010). Nors menas negydo tiesiogiai, kaip, tarkim, vaistai, tačiau, įtraukiant meną ir kūrybą, galima tikėtis teigiamų rezultatų: sumažinti nerimą ir bejėgiškumą, sustiprinti prasmės jausmą, geriau pažinti save ir kitus, sustiprinti pasitikėjimą savimi. Išbandydami naujas tekstilės kūrybines technikas psichikos ligoniai įgijo naujų pritaikomų įgūdžių, kurdami kartu, stebėdami kitų kūrėjų darbus, geriau suvokė save tarp kitų žmonių. Meno terapija – naudinga ir prasminga priemonė psichikos negalią turintiems žmonėms.

2008 m. pradėtas projektas „Būkime kartu, kurkime drauge“ – Vilniaus dailės akademijos Tekstilės katedros ir VšĮ mokymo centro „Mes esame“ iniciatyva, kuria siekiama parodyti tekstilės technikų pritaikymo galimybes, proto ir psichikos negalią turinčius pacientus įtraukti į įvairias visuomenės veiklas, kūrybingai organizuojant jų darbą ir poilsį. Vasaros kūrybinėje stovykloje buvo mokoma profesionaliosios tekstilės technikų, kompozicijos ir spalvotyros pagrindų, bendravimo ir tolerancijos įgūdžių. Buvimas kartu vienus išmokė specialybės žinių, tolerancijos ir kantrybės, kitus – gebėjimo įsitraukti į bendrą kūrybinį darbą ir rasti naujų erdvių pritaikyti savo žinioms.

Pabaiga

Tekstilės menas nuo seno turėjo savo išskirtinę vietą atitinkamo gyvenamojo meto mene. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Abiejų Tautų Respublikos laikais jis buvo reprezentantas, per karus ir okupacijas išgyveno ekonominių ir politinių krizių nuopolių, žadinant tautinę savimonę ir siekiant nepriklausomybės atspindėjo tautinį patriotinį Lietuvos pakilimą. Šiais laikais tekstilė yra menininkų raiškos arena, kurioje reflektuojamos asmeninės, bendražmogiškos, filosofinės, socialinės, politinės problemos. Visame pasaulyje juntamos nuostatos atgaivinti ne tik konceptu, bet ir meistrišku atlikimu grįstus meno kūrinius. Tekstilė plėtojasi naujomis raiškomis, kurdama nepakartojamas galimybes patirti meninę realybę – primindama savo ribas ir plisdama į nenuspėjamus užribius... Kokia gi bus ateities tekstilė? Atvira naujovėms ir gerbianči profesijos ištakas. Individualios ir kolektyvinės raiškos forma. Tekstilė jungia; drauge mus jungia atvirumas ir kūrybiškas požiūris į savo specialybę. Ir tas siūlelis, kuris vis veda atgal į bendruomenę, į savo namus, savo lizdą, kuris vadinasi tekstilė. Šiame lizde yra filosofija, ideologija su visomis šaknimis, tačiau jame turi suprasti, kas esi, ką darai ir kodėl. Negali jame tupėti ir rūgti, nes tada vieną dieną pajusi, kad tupi pelkėje.

Eglė Ganda Bodganiienė

Šaltiniai

1. Jonynas, Vytautas Aleksandras. *Anastazija Tamošaitienė*, published by ROMUVA c/o A. Tamošaitis R. R. 2 KINGSTON, ONTARIO, CANADA K7L 5H6, Canada, 1989.
2. Полосьямак, Н. В., Баркова Л. Л. Костюм и текстиль, с. 51.
3. *Art Textiles of the World*, ed. Kounis Matthew, Verona: Telos Art Publishing, 2009.
4. Beverly, Gordon, *Textiles: The Whole story, Uses-Meanings-Significants*, London: Thames & Hudson, 2011.

5. Javy, Madelline. *World Tapestry*, France: Librairie Hachete, 1969.
6. Jedzinskaitė-Kuizininė, Ieva. *XVII–XVIII a. gobelenai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2000.
7. Tekstilės meno bienalė *Savi marškiniai arčiau kūno*: parodos katalogas, Vilnius: galerija „Arka“, 2004.
8. Tekstilės meno bienalė *Miesto ženklai*: katalogas, Vilnius: galerija „Arka“, 2008.
9. Tekstilės meno bienalė *Jungtys*: katalogas, Vilnius: galerija „Arka“, 2010.
10. Tekstilės meno bienalė *Aš mano man*: katalogas, Vilnius: galerija „Arka“, 2012.
11. Tekstilės meno bienalė *Tekstilė X*: katalogas, Vilnius: galerija „Arka“, 2014.
12. IV Tarptautinė minitekstilės bienalė *Atviras laiškas*: katalogas, Vilnius: galerija „Arka“, 2005.
13. V Tarptautinė minitekstilės bienalė *Atviras laiškas Lino archetipas*: katalogas, Vilnius: galerija „Arka“, 2007.
14. VI Tarptautinė minitekstilės bienalė *Šimtmečiai ir akimirkos*: katalogas, Vilnius: galerija „Arka“, 2009. [Maketuotojui: PO GALERIJA – TARPELIS; IR APAČIOJE]
15. VII Tarptautinė minitekstilės bienalė *Išnykti/išlikti*: katalogas, Vilnius: galerija „Arka“, 2011.
16. VII Tekstilės minitekstilės bienalė *Mintys – tai...*: katalogas, Vilnius: galerija „Arka“, 2013.

17. Lietuvos tekstilės miniatiūrų kolekcija *Aukso fondas*: katalogas, Vilnius: galerija „Arka“, 2014.
18. *Taikomoji dekoratyvinė dailė*, parengė Juozas Adomonis. TDD knyga, Vilnius, 1972.
19. *Taikomoji dekoratyvinė dailė*, sudarytoja ir teksto autorė Laimutė Cieškaitė-Briedikienė. Ketvirtoji TDD knyga, Vilnius, 1980.
20. *Šeši kilimų kūrimo simpoziumai 2001–2006* [ilustruotas straipsnių rinkinys / sudarytoja Eglė Ganda Bogdanienė], Vilniaus dailės akademija, 2007. – 96 p.: ISBN 978-9955-624-74-5.
21. Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė. *Antanas Tamošaitis. Gyvenimo ir kūrybos kelias*, Vilnius: VDA leidykla, 2003, 243 p.: iliustr. Santr. angl. k. Bibliogr. sk. gale. ISBN 9986-571-93-6.